

УДК 94(497.5) «04/14»

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1\(19\)-835-847](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1(19)-835-847)

Плюта Наталія Володимирівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери 12, м. Рівне, 33028, тел.: (097) 795-43-20, <https://orcid.org/0000-0003-1196-9717>

Десятничук Ігор Олексійович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери 12, м. Рівне, 33028, тел.: (066) 039-04-40, <https://orcid.org/0000-0002-5758-8701>

Косяк Світлана Михайлівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, 18003, тел.: (067) 470-30-02, <http://orcid.org/0000-0002-9817-5743>

РОЗВИТОК ДУБРОВНИЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Анотація. Дубровник-стародавнє місто Хорватії на узбережжі Адріатики. Його не випадково називають «Перлиною Адріатики». Це справжній шедевр архітектури, грандіозне місто-фортеця з дивовижною історією. Він був заснований чотирнадцять століть тому і досі зберіг свою середньовічну чарівність. З 1979 року знаходиться під захистом ЮНЕСКО як пам'ятка культури світового значення.

Дослідження дубровницької державності в українській історіографії всесвітньої історії викликає питання. Приклад успішності порівняно невеликого міста-держави оминається навіть у літературі ближнього зарубіжжя. А тим часом, мова йде про одного з лідерів середземноморської торгівлі періоду середньовіччя. Користуючись географічним положенням та дипломатичною майстерністю, республіка забезпечила собі чільне місце в історії, безумовно, справивши важливий вплив на формування подальшої хорватської державності.

Сучасна наукова спільнота виділяє дві дати народження Дубровницької Республіки: фактичну та офіційну. Фактична пов'язана з переходом під владу Угорщини, коли Дубровник, позбувшись контролю з боку Венеції почав проводити незалежну зовнішню політику. Офіційною ж датою є перша писемна згадка, у котрій місто назване «республікою». Однак більшість

наполягає на літочисленні республіки від першої. Не зважаючи на сюзеренітет іншої держави, це міркування має вдосталь причин.

Становлення морських республік надзвичайно цікаве в контексті подальшого формування приватновласницьких відносин. Розвиток цих держав проливає світло на становлення концепції вільної торгівлі. Не останнє місце займає й розвиток урбанізаційних процесів. Особливу цінність становить такий приклад в спільному слов'янсько-європейському спільному просторі. Варто підкреслити й цінність держави як пов'язуючої ланки, точки взаємопроникнення східної та західної культур на Балканах.

Ключові слова: Дубровник, історія словянських народів, Хорватія.

Plyuta Nataliya Volodymyrivna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of World History, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandera St., 12, Rivne, 33028, tel.: (097)795-43-20, <https://orcid.org/0000-0003-1196-9717>

Desyatnychuk Ihor Oleksiiovych Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of World History, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandera St., 12, Rivne, 33028, tel.: (066) 039-04-40, <https://orcid.org/0000-0002-5758-8701>

Kosiak Svitlana Mykhaylivna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Sciences, Cherkasy Institute of Fire Safety named after the Heroes of Chernobyl, Ukrainian National Center for Fire Safety, Onoprienka St., 8, Cherkasy, 18003, tel.: (067) 470-30-02, <http://orcid.org/0000-0002-9817-5743>

DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF DUBROVNIK

Abstract. Dubrovnik is an ancient city of Croatia on the Adriatic coast. It is not by chance that it is called the "Pearl of the Adriatic". It is a real masterpiece of architecture, a grand fortress city with an amazing history. It was founded fourteen centuries ago and still retains its medieval charm. Since 1979, it has been protected by UNESCO as a cultural monument of world significance.

The study of Dubrovnik statehood in the Ukrainian historiography of world history raises questions. An example of the success of a relatively small city-state is overlooked even in the literature of the Near Abroad. Meanwhile, we are talking about one of the leaders of the Mediterranean trade of the Middle Ages. Using its geographical position and diplomatic skill, the republic secured a prominent place

in history, certainly having an important influence on the formation of the subsequent Croatian statehood.

The modern scientific community singles out two dates of birth of the Republic of Dubrovnik: actual and official. The actual one is connected with the transition to the power of Hungary, when Dubrovnik, freed from control by Venice, began to pursue an independent foreign policy. The official date is the first written mention in which the city was called a "republic". However, the majority insists on the centuries-old republic from the first. Regardless of the suzerainty of another state, this reasoning has plenty of reasons.

The formation of maritime republics is extremely interesting in the context of the further formation of private property relations. The development of these states sheds light on the formation of the concept of free trade. Not the last place is occupied by the development of urbanization processes. Such an example in the common Slavic-European common space is of particular value. It is also worth emphasizing the value of the state as a connecting link, a point of interpenetration of Eastern and Western cultures in the Balkans.

Keywords: Dubrovnik, history of the Slavic peoples, Croatia.

Постановка проблеми. Задарський мирний договір, заключений 1358 року, примусив Венецію відмовитися від володінь на східному узбережжі Адриатичного моря і віддати їх угорському королю Людовіку I. [3. с. 341] У цьому ж році було підписано у Вишеграді угоду між владою Дубровника та Людовиком, за яким Дубровник отримав право використовувати як прапор та значок відповідних символів династії Арпадів – з білими і червоними полосами. В 1359 році Дубровник замовляв у Венеції прапор з гербом Королівства Угорщини, а в 1362 році – прапор із зображенням Святого Власія. За деякими джерелами, використання гербів Угорщини залежало від різних умов зовнішньої політики, тому влада Дубровницької Республіки видали розпорядження: всі капітани кораблів можуть підіймати лише прапори Республіки (з зображенням Святого Власія) або Королівства Угорщини [7. с. 343;344].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська україномовна історіографічна наука не займається дослідженням вказаного питання. Радянська історіографія виділяється роботою М.М. Фрейденберга «Дубровник и Османская империя» [4], що всебічно розглядає функціонування та діяльність республіки, особливо виділяючи питання дубровницько-турецьких відносин. У праці Н.П. Мананчикової [2], що детально розглядає формування та розвиток системи органів влади у республіці. Серед хорватських дослідників виділяються статті фахівця з демографічних питань Нанада Векаріча [10].

Мета статті полягає в тому, щоб на основі вивчення наукових джерел, з'ясувати процес становлення, видозміни і вдосконалення адміністративної та соціальної систем Дубровника.

Виклад основного матеріалу. Поглянемо на систему управління в Дубровнику. Вона зберегла багато рис, що залишилися від комунального режиму. Вища влада в місті, як і раніше, була зосереджена у Великій раді, яка об'єднувала всіх чоловіків-патрициїв, що досягли двадцятирічного віку (після чуми 1348 р. віковий ценз був знижений до 18 років) [9. с. 183], у кількості 150-200 чоловік. Решта колегій володіли владою тією мірою, якою їм її надавала Велика рада. «Велика рада, висловлюючись образно, представляє собою джерело, з якого випливають великі та малі потоки ... або інші міські установи», - так характеризував її Філіп де Діверсіс.

Всі ці колегії були неспеціалізованими. Так, Мала рада займалась найрізноманітнішою поточною адміністративною роботою. До її складу входило 12 чоловік (п'ять «суддів», шість «радників» і глава комуни – «князь»). Це був єдиний орган управління, діючий практично постійно: по вівторках, четвергах і суботах. Радники залучались до її діяльності лише в найважливіших випадках, звичайні справи вирішили тільки судді. [2. с. 51]

Справи, що виходили за межі повноважень Малої ради, передавалися в Сенат, або, як він ще називався, «Рада запрошених» (лат. «Consilium rogatum»), що утворювався з тридцяти трьох найбільш шанованих нобілей. Порядок роботи комунальних рад Діверсіс описує так: Мала рада має від Великої ради повноваження на рішення малої важливості, а Сенат – на основні справи. Спочатку всі справи надходять до розгляду Малої ради, в подальшому ті з них, які виходять за рамки її компетенції, передаються до Сенат або Великої раду. Відзначимо для порівняння, що в Спліті та Трогірі, наприклад, навантаження, що випадало на частку Великої ради, було значно більшим, ніж у Дубровнику: вся адміністративна інформація вперше надходила до Великої ради, яка організувала подальший розгляд справ, розподіляючи їх по різних колегіям та комісіям.

Розгалужена система магістратур, або служб, також набуває свого остаточного вигляду. Філіп де Діверсіс, автор середини XV в., докладно зупиняється на кожній з них: першу службу несуть юстиціари – п'ять нобілів, які стежать за точністю мір і ваг на ринку, лругу – ті, хто піклується про забудову міста, зміцнення його стін, збереження озброєння. На третє місце Діверсіс ставить службу з управління позаміськими територіями. Четверта служба - це служба скарбників, відкупників, збиральників податей, митників; п'ята - писарів і нотаріїв; шосту службу несуть судді; сьому – міська варта; восьму – п'ять контролерів, що наглядають за станом міських фінансів; дев'ята служба виконується тими, хто забезпечує місто зерном; десята - тими, хто

підкується про охорону здоров'я; одинадцята – членами Малої ради і Сенату; дванадцята – церквою. [2. с. 55]

Цю ієрархію магістратур є сенс порівняти з тим, що існувало в Спліті більш ніж століттям раніше, в час становлення комунальних порядків. На перший погляд, відмінностей не так вже й багато, в Спліті, наприклад, також існує 12 служб, але які вони? Є, щоправда, подібні служби, ті, які пов'язані з нотаріатом і міською канцелярією, ринком, охороною міста або його скарбницею, але є і зовсім дрібні – міський глашатай, наглядач за головною площею міста, хранителі ключів від міських воріт. І, навпаки, немає служб, що видають міським майном, охороною здоров'я, церковним майном, міською забудовою. Іншими словами, все набагато дрібніше, вужче, нерозвиненіше. Ось чому те, що ми спостерігаємо в Дубровнику на початку XV ст., набагато вище, ніж було в інших містах далматинців, і є прикладом справді державної системи.

Залишилося лише сказати про ту подію, в якому, як у фокусі, зібралися всі зміни. Ця подія відбулася після закінчення перших 40 років XV ст. – в 1441 року в документах вперше з'явився вираз *Republica Ragusina*. Місто-комуна офіційно перетворився в місто-республіку. [4. с. 82;83]

В подальшому, владою Дубровника була проведена низка реформ, що торкалися різних сфер життя республіки та її громадян. Сенат Дубровника приймають різні рішення – реформації – по організації будівельних робіт, уточненню функцій посадових осіб, особливо князя півострова, створенню уточненню функцій посадових осіб, особливо князя півострова, створенню чергових і надзвичайних комісій. Ці реформації вже з 1335 р. почали зводити в єдину книгу – *Ordines Stagni et Puncte*, яка значно поповнилася після 1358 р. [2. с. 54]

Найважче стверджувати свою владу довелося Дубровнику на островах Ластово і Млет. Тут склалися згуртовані острівні громади, які зберігали свої соціальні і правові традиції.

Острів Ластово в середині XIII ст. погодився добровільно приєднатися до Дубровника за умови збереження ним автономії ластовської острівної громади. До 1385 р. дубровницького намісника на острів призначали венеціанці, пізніше він обирався Великою радою з числа дубровницьких нобілів. Але повноваження надісланого князя були обмеженими: він не міг не рахуватися з місцевими звичаями і законами, які на початку XIV ст. були зібрані в єдиний Статут Ластово. Двоє сусідів Ластово обиралися з місцевих жителів, а всі справи громади вирішувалися на загальних зборах. Рада громади стала ядром формування Ластовської аристократії. Дубровник, зважаючи на реальні обставини, щодо Ластово, а пізніше і Млету виявляв гнучкість і використовував м'які форми управління. З кінця XIV в. місто отримує

можливість втручатися у внутрішні справи островів, але його спроби встановити більш жорсткий режим верховної влади викликали відсіч жителів. Острови зберігали свій особливий статус в структурі управління підлеглими землями.

Падіння венеціанського панування, розширення дистрикту і успіхи економічного розвитку Дубровника спричинили за собою перебудову його основних органів управління. Після 1358 р. дубровницький патриціат остаточно зосереджує владу у своїх руках і стає єдиним міським станом, що володіє всіма політичними правами і привілеями. Щоб закріпити свої позиції і привести міські закони у відповідність до змін, патриціат йде на ряд соціально-політичних реформ і розвиває активну законодавчу діяльність. Уряд не тільки видає нові закони і постанови, а й редагує старий кодекс – Статут 1272 р., встановлює нові збірники законів – Книгу всіх реформацій та Зелену книгу.

Велика рада зі своїх членів. Патриціат ревниво стежив за тим, щоб в руках ректора не зосереджувалися всі нитки управління: йому залишають насамперед репрезентативні функції, а терміни перебування на посаді скорочують до одного місяця.

Найбільша реальна влада в Дубровнику передається Сенату. З 1424 року в Сенат стали обирати 33 людини, з Малою радою, що входила до нього, він налічує 45 членів. Аристократизм венеціанського політичного ладу був не останнім чинником, що вплинув на аристократизацію дубровницького Сенату: в його складі виявлялися авторитетні і політично досвідчені патриції з найбільш знатних родин Дубровника. Сенат практично очлив всю управлінську структуру і став справжнім урядом Дубровника: він проводив зовнішню і внутрішню політику, підтримував зовнішньополітичні зв'язки, призначав послів і консулів і від імені комуни давав їм дипломатичні доручення, стежив за станом фінансів, стверджував витрати, посилав спостерігачів за порядком в місті і окрузі, міг накладати нові мита і побори, міг переглядати судові рішення та ін. Засідав Сенат чотири рази на тиждень.

Зміни торкнулися і дубровницького судоустрою. Перший закон про суд з'явився у 1416 р. та другий, що доповнив його, в 1422 р. згідно з цими законами, всі цивільні справи вилучалися з відання князя і Малої ради і передавалися до спеціальної колегії консулів. Тим самим ліквідувалося характерне для міського комунального ладу поєднання судової та виконавчої влади. Створювався фактично новий, раніше не існуючий в Дубровнику суд у цивільних справах, кількість яких не могло не збільшитися у зв'язку з широким розвитком торгової та підприємницької діяльності дубровчан.

Була впорядкована робота дубровницької митниці. Старий Митний статут 1277 року і більш пізні постанови, що регулюють збір мит, увійшли до

складу нового збірника законів від 1413 року – «Capitolare della dogana grande». [2 с. 53;54]

Прогресуючий поділ функцій стає важливою особливістю дубровницької адміністрації. Особливо помітно це в судовій справі. Спочатку Мала рада вирішувала всі судові справи, що надходять до неї – і цивільні, і кримінальні. Але в 1422 р. компетенція суду у цивільних справах була у неї відібрана і передана спеціальній колегії консулів. В середині XV століття судова система була структурована таким чином, що цивільний суд був відділений з кримінального суду. Апеляційний суд також був представлений. Державні адвокати виконували обов'язки державних прокурорів, вони могли ініціювати судові розгляди і пропонувати покарання для злочинців. В принципі, закони застосовувалися однаково до всіх, дворян а також простолюдинів. Є записи багатьох випадків, в яких прості люди пред'явили звинувачення дворянину, і їх скарга була успішною. [9. с. 190]

Поділ функцій, втім, не призвів до виділення прошарку чиновників, які професійно займаються управлінням. У Венеції, наприклад, це сталося, там з XIV в. в системі державної адміністрації відокремилася впливова група фахівців з діловодства та дипломатичного листування, «секретарів» [3 с. 265]. Все венеціанське суспільство знало про їх ролі в державі, а письменники (щоправда, трохи пізніше, у XVI ст.) навіть увінчили цей тип в літературі. Нічого подібного в Дубровнику не сталося ані в XV ст., ані пізніше, хоча якась частина магістратів виявила тенденцію до незалежності, до відокремлення від своєї соціальної бази, нобілітету. Зокрема, утвердився принцип: «Таємниця – це душа кожної справи», секретні рішення все частіше приймаються у вузькому колі осіб, в Малій раді, в Сенаті, а з 1443 року навіть вводиться книга запису цих таємних рішень. Одночасно міська влада зосереджує у своїх руках всю повноту влади, емансипуючись, зокрема, і від церковного впливу. Характерно, що місто, яке вважало себе оплотом католицизму в сусідніх землях і справді активно протидіяло православ'ю, в своїх стінах було ревним противником церкви. Обмеження церковного впливу почалося ще в середині XIV ст., місто взяло в свої руки контроль за всім церковним майном і не допускало клір до впливу на міські справи. У Дубровнику, зокрема, не було нічого подібного іншим містам, де один великий монастир став оплотом і символом комунальної незалежності. [4. с. 82;83;84]

Не дивлячись на це, францисканці і домініканці користувалися в Дубровнику популярністю. Вони виголошували проповіді в Лоджії, як згадує Філіп де Діверсіс, поблизу Княжевого двору як для простолюду, так і для купців та аристократії. Під час Великого посту монахи домініканці проводили там проповіді по понеділках та середам, а в п'ятницю один з братів отримував за це гроші «на роботу». Ці проповіді організовувалися міською владою та оплачувалися, відповідно, нею. [8 с. 12;13;14]

У 1395 загальні збори («скупщина») були остаточно ліквідовані. [5 с. 47]

Серед реформованих галузей не стала винятком освітня справа, що зазвичай, пов'язується з іменем вже відомого нам Філіпа де Діверсіса. Діверсіс викладав у Дубровнику з 1433 по 1440 р. Проведена ним реформа полягала в тому, що нарівні з тією освітою, яка вже існувала в місті і яка, зазвичай, вважається початковою, він ввів ще й середню – почав викладати латинську граматику, логіку та філософію. Навчання як і раніше знаходилося в руках одного вчителя, але вже з титулом «ректора школи»; цей порядок буде зберігатися і після від'їзду Діверсіса. Багато діячів дубровницької культури, у тому числі видатні гуманісти, будуть працювати в двоповерховому будинку школи, де в чотирьох шафах зібрана чимала бібліотека. В Дубровнику так і не з'явиться університет, але середньо освітній заклад назавжди залишиться невід'ємним елементом дубровницької дійсності. [4. с. 80;81]

Ця освіта стала одночасно і обов'язком, і привілеєм дубровчан. В 1455 р. Велика рада прийняла рішення не допускати до служби жодної людини, навіть нобіля, яка не вміє читати і писати. Формулювання було експресивне: «Не робить честності уряду, що в його лавах знаходяться неграмотні люди». До навчання допускалися лише дубровчани. Не слід забути, що навчання було безкоштовним, а отже, доступним і для дітей малозабезпечених батьків. Таким чином, реформа шкільного справи також припадає на той час, до якого відносяться і багато інших змін в місті. [4. с. 80]

Не залишилась осторонь й лікарська справа. Основоположний акт 1540 року має назву «Ordo super erectione novi hospitalis et eius regimine». За ним заснований Домус Крісті як установа при муніципальній адміністрації, що пропонує безкоштовне проживання та професійну допомогу лікарів і хірургів виліковним хворим, бідним (*li roveri infermi di medicabile infirmita*), Дубровника та іноземцям. У 1540 році йому передані старі будівлі великого госпіталю, що знаходилися в муніципальній власності. Госпіталь був перетворений в строго медичну лікарню. [6. с. 81]

І все ж годовним засобом порятунку від хвороб дубровчани вважали не лікарні і аптеки, а карантини. Згідно з правилами карантинної служби, поширеними у Середземномор'ї, купці зі своїми товарами очікували допуску до міста тижнями (звичайний термін – 40 днів, «кваранта», звідси і назва), поки не виявлялися приховані хвороби. У Далмації карантини зазвичай називалися «лазаретами» (оскільки знаходилися під заступництвом св. Лазаря, патрона жебраків, убогих, хворих) [1. с. 277]. У липні 1377 р. Велика рада Дубровника прийняла рішення відкрити лазарети в Цавтаті і на острівці Мркан –там по місяцю треба було залишатися всім відвідувачам міста. Потім лазарет був перенесений в селище Данча, де були зведені два будинки, оточені стіною, поруч побудована церква і навіть відкрито цвинтар. Всі товари розпакову-

валися і ретельно оглядалися особливими чиновниками – «мисливцями за смертю». Для судів були введені спеціальні санітарні паспорти, «листи здоров'я», чотирьох видів: для екіпажів, де не було хворих; де вони були, але одужали; для підозрілих і, нарешті, для очевидно заразних. Карантинною службою керувала особлива рада, і ретельно розроблені заходи страхували дубровчан від проникнення зарази (наприклад, монети, що перебували у тих, хто потрапляв в лазарет, відмивалися в оцті). У 1534 р. лазарет перевели ближче, на острів Локрум, а ще через століття (в 1629 р.) розмістили у самих міських воріт в передмісті Плоче. Просторі кам'яні будівлі цього останнього карантину республіки збереглися до наших днів.[4. с. 32]

У XIV ст. оборону міста ще тримало народне ополчення, в якому служили чоловіки від 20 до 50 років. Не тільки на час війни, але й на місяці збору врожаю, коли місто порожніло, його охорона традиційно довірялася найчисельнішій корпорації городян – братству шевців; їм на допомогу часто виділявся ще загін в 50-100 озброєних городян. Іноземних військ в Дубровнику не було ніколи, навіть в роки венеціанської супрематії. Коли ж до меж міста наближалися турки, Сенат терміново вишукував нові джерела військової сили. За 15-200 чоловік виділялося в Конавлях, приймалися пропозиції сусідніх князів поставити в місто до сотні досвідчених воїнів. У військо у воєнний час набиралися мешканці сусідніх островів, півострова Пелешац, все – за гроші. Нарешті, проводилася мобілізація всіх здатних носити зброю. Наприклад, в 1430 р., готуючись до війни з Герцеговинським магнатом Радославом Павловичем, влада переписала всіх чоловіків у віці від 14 до 70 років, а нобілів – і старше 70. [4. с. 93;94]

У XVI ст. настав час найманих військ. Ландскнехти з'явилися і в Дубровнику, тільки називалися вони тут іншим німецьким терміном – «трабанти» (драбанти) або, найчастіше, «барабантами». У війні 1537-1540 рр. Республіка найняла 140 барабантів, в наступній (1570-1573) – стільки ж; очевидно, цього було достатньо. Командування ними також доручалося іноземцеві, частіше італійцеві. В найманці йшли головним чином хорвати і угорці (організація цього невеликого війська будувалася за угорським зразком), зрідка зустрічалися німці, поляки, чехи, а в списку 1559 р. згадані Іван «з Росії» і Петро Іванович «з Московії». У мирний час барабантів було багато менше, ніж у воєнний, - 30, 50, 60. Іноді – 50 чол. несло службу в Дубровнику, а 20 – в Стоні (на 1575 р. їх було 96 і 29). Максимальний розмір дубровницького війська – 400 осіб.

Озброєння дубровницького солдата складалося зі списа, алебарди, меча, важкої аркебузи і легшої рушниці, панцира і шолома.

Барабанти несли службу на стінах міста, на воротах, в порту, на кордонах республіки і на судах. Іноді вони супроводжували глашатаїв або охороняли

водогін. Їм було дозволено одружуватися і володіти маленькими будинками. За своїм майновим станом вони були близькі до ремісників, про це можна судити за розмірами їх платні. У 1500-1550 рр. рядовий солдат отримував в місяць від 2 до 5 дукатів, капітан – 5-10 дукатів. Якщо середньою ставкою солдатської платні вважати 4 дуката в місяць, а середнім числом солдат в місті – 100, то загальна сума виплат на утримання війська (рахуючи офіцерів) перевищить 5 тис. дукатів на рік. І це не рахуючи витрат на озброєння, спорядження і військове будівництво. Підтримка готовності до оборони коштувало дубровчанам ніяк не менше, ніж покупка «турецького миру».

Збройне виробництво в місті в XV в. розвивається зростаючими темпами. У 1433-1456 рр. там в якості комунального зброяра працював майстер Зуан з Венеції. Він повинен був ремонтувати арбалети і щороку виготовляти 25 панцирів, причому 15 з них – з рукавами і матерчатою підкладкою. Венеціанця змінив генуезець, зв'язок з італійською збройною справою, її досвідом і традиціями в Дубровнику не переривався. Значно пізніше цей зв'язок обернеться своєю рідною залежністю: з кінця XVII ст. керівники дубровницького арсеналу, гувернери зброї, будуть призначатися з Неаполя, з 1678 і по 1806 року в місті на цій посаді зміниться 13 осіб зі 123. [4. с. 94;95]

Зерна з власних полів Дубровнику діставало не більше ніж на півроку, решту треба було ввозити, в першу чергу з Апулії. Саме звідси прямує в Дубровник потік зерна, який буде підтримувати місто кілька століть. Через якийсь час в списку постачальників хліба для Дубровника з'являється і Мала Азія. [4. с. 160]

Мовами дубровницької республіки були слов'янська, латина, італійська і рагузінській діалект. І дійсно, на вулицях, площах, на засіданнях міських рад звучала унікальна мова, той місцевий романський діалект, який довго був відомий під назвою «далматинського», а в Дубровнику іменувався «рагузинським». Використання саме цієї мови вважалося в Дубровнику найбільш престижним. У лютому 1472 року на засіданні Сенату було прийнято рішення, «не вживати ніякої іншої мови, крім Рагузинської». Правда, рішення було прийнято лише 19 голосами проти 15: в Сенаті виявилось чимало прихильників італійської мови. Безсумнівно також, що утвердження дубровницького діалекту було своєю рідною формою місцевого патріотизму – в кінці XV ст. для республіки, а до цього часу вона вже чимало пережила, це було цілком природно. Думка, що у міста є своя власна мова, вселяла додаткове почуття повноцінності. Звичайно, різномовність не могла утриматися довго. Першим зійшов зі сцени рагузинський діалект, він утримався до початку XVI ст. Останній раз дубровницький посол говорив перед дожем на цьому діалекті в 1518 р. Уже в кінці XVI ст. італієць, який

перебуває на службі у комуни, скаржитися на те, що його ніхто не розуміє, спілкуватися йому доводиться через перекладача, а багато нобілів вчать ся читати лише на материнському, слов'янському діалекті.

Утруднена не тільки етнічна характеристика Дубровника, а й демографічна. Єдиний раз городян переписали через кілька років після землетрусу 1667 року – в 1673-1674 рр., і з'ясувалося, що у всій республіці жило тільки 22 тис. чол.

Сьогодні ми маємо в своєму розпорядженні майже десяток суджень про чисельність населення міста в пору його розквіту, в 1540-1570 рр., - від 5 до 15 тис. жителів. Цифра, яку виводить Й. Тадич для XVI ст., - 5-6 тис. – частіше за інших повторюється в літературі, і, мабуть, вона ближче інших до дійсності. Однак, обчислюючи дубровницьке населення, дослідники завжди називають поруч і другу цифру – чисельність населення округи, і цей подвійний розрахунок знову нагадує нам про ті особливості далматинських міст, зокрема Дубровника, про який ми вде говорили вище, - про їх взаємопроникнення з околицями. Ця друга цифра, на думку істориків, дорівнює 40-50 тис., а найчастіше 20-25 тис. (всього в республіці, таким чином, живе 25-30 тис. чоловік). Варто зазначити, що у Венеції вже в XIV ст. жило 90 тис. чоловік, стільки ж у Флоренції, в Генуї в XV в. – 100 тис., в Пізі вже в кінці XIII в. – 38 тис. [4 с. 25]

Згідно з податковими показниками в Дубровницькому Примор'ї і переписами, виконаними з метою скорочення зайвих виноградників в Конавлях, Дубровницька Республіка (Рагуза) налічувала майже 90 000 жителів до кінця п'ятнадцятого століття і була доволі перенаселеною. З цього моменту до кінця сімнадцятого століття населення почало зменшуватися: у першому півріччі шістнадцятого століття в республіці проживало понад 50 000 жителів; в другій половині XVI століття – від 50 до 60 тисяч; в 1630-х роках близько 40 000; і в 1673-1674 році лише 26 000 жителів. У другій половині п'ятнадцятого століття через турецьку експансію Дубровницька Республіка дала притулок великій кількості християнських біженців з Боснії та Герцеговини, пропонуючи їм менш родючу землю. Численні епідемії, Кандійська війна, землетрус 1667 року й еміграція значно зменшили чисельність населення. Населення республіки ніколи не досягло колишнього рівнів, оскільки вичерпала можливості для його зростання. [10. с. 7; 28]

Таким постав перед нами бурхливий розвиток державної та міської структури у XIV-XVII ст. Адміністративний апарат остаточно поборов вічові пережитки, функції уряду передавалися до Сенату, який знайшов своє місце у структурі органів управління, спеціальні комісії опікувалися справами державної ваги. Активно редагуються збірники законів. Міський та митний статуту зводяться в «Capitolare della dogana grande» доповнюються Зеленою

книгою та Книгою всіх Реформацій. Варто виділити створення судової гілки влади з цивільного, кримінального й апеляційного судів.

Зміни торкаються багатьох елементів міського життя. У місті з'являється середня освіта, Домус Крісті – повноцінна власне медична установа. Охорона республіки переходить від ополчення, що збиралося за квазіцеховою системою, до німецьких найманців.

Висновки. Незважаючи на усунення кліру від управління державою, дубровницькі нобілі розуміли його ідеологічне значення, активно підтримуючи проповідницьку діяльність орденів францисканців та домініканців в місті.

Важливим елементом державотворення є самосвідомість її громадян. Дубровницькі нобілі пишалися своєю окремішністю до тієї міри, що намагалися зробити місцевий діалект мовою державного діловодства. Не дивлячись на невдачу подібних спроб, вони є важливим символом уявлень дубровчан про себе, що закріпили довершеність Дубровницької Республіки на папері в думках і серцях людей.

Література:

1. Бергер Е. Е. Лекари, аптекари и цирюльники. / Е. Е. Бергер // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 2. Жизнь города и деятельность горожан. / отв. ред. А. А. Сванидзе / - М.: Наука, 1999. – с. 276-279
2. Мананчикова Н. П. Структура власти в Дубровнике XIV-XV веков: От коммуны к республике. / Мананчикова Н. П. // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 3. Человек внутри городских стен. Формы общественных связей. Коллективная монография – М.: Наука, 2000. – с. 50-57.
3. Норвич Дж. История Венецианской республики. / пер. с англ. И. Летберг, Н. Омелянович, Ю. Федоренко. / - М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2010. – 862 с.
4. Фрейденберг М. М. Дубровник и Османская империя. 2-е издание, исправленное и дополненное / М. М. Фрейденберг / - М.: Наука, 1989. – 303 с.
5. Фрейдзон В. И. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.). / В. И. Фрейдзон. / - СПб.: Алетейя, 2001. – 318 с.
6. Buklijaš T., Benyovsky I. Domus Christi in Late-Medieval Dubrovnik: A Therapy for the Body and Soul. [Electronic resource] / T. Buklijaš, I. Benyovsky // - Dubrovnik Annals 8 (2004), p. 81-107. [Cited 2018, 6 May]. – Available from ^ <https://hrcak.srce.hr/> .
7. Galzinski, V. Državni grbovi Dubrovačke Republike. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Split) 21 / V. Galzinski // - Fiskovićev zbornik II, 1980, - p. 342-354.
8. Römer Z. J. The Power of Word: Preachers in Medieval Dubrovnik [Electronic resource] / Z. J. Römer // - Dubrovnik Annals 17 (2013), p. 7-79. [Cited 2018, 9 May]. – Available from : <https://hrcak.srce.hr/> .
9. Šišak M. Dubrovnik Republicanism and its Ideologues [Electronic resource] / M. Šišak // - Politička misao : časopis za politologiju, Vol.47, No.5. Svibanj, 2010, p. 178-200. [Cited 2018, 9 May]. – Available from : <https://hrcak.srce.hr/> .
10. Vekarić N. The Population of the Dubrovnik Republic in the Fifteenth, Sixteenth and Seventeenth Centuries [Electronic resource] / N. Vekarić // - Dubrovnik Annals 2 (1998), p. 7-28. [Cited 2018, 9 May]. – Available from : <https://hrcak.srce.hr/> .

References:

1. Berger, E. E. (1999). *Lekari, aptekari i cirjul'niki [Doctors, pharmacists and barbers]*. (vol. 1-2). M.: Nauka [in Russian].
2. Mananchikova, N. P. (2000). *Struktura vlasti v Dubrovniku XIV-XV vekov: Ot kommuny k respublike [Structure of power in Dubrovnik in the 14th-15th centuries: From commune to republic]*. (vol. 1-3). M.: Nauka [in Russian].
3. Norvich, Dzh. (2010). *Istorija Venecianskoj respubliki [History of the Venetian Republic]*. M.: AST: AST MOSKVA [in Russian].
4. Frejdenberg, M. M. (1989). *Dubrovnik i Osmanskaja imperija [Dubrovnik and the Ottoman Empire]*. (vol. 1-2). M.: Nauka [in Russian].
5. Frejdzon, V. I. (2001). *Istorija Horvatii. Kratkij ocherk s drevnejshih vremen do obrazovanija respubliki (1991 g.) [History of Croatia. A short sketch from ancient times to the formation of the republic (1991)]*. SPB.: Aletejja [in Russian].
6. Buklijaš, T., Benyovsky, I. (2004). Domus Christi in Late-Medieval Dubrovnik: A Therapy for the Body and Soul. *Dubrovnik Annals*, 8 (2004), 81-107. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/>. [in English].
7. Galzinski, V. (1980). Državni grbovi Dubrovačke Republike. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Split) 21 [State coats of arms of the Republic of Dubrovnik]. *Fiskovićev zbornik II - Contributions to the history of art in Dalmatia (Split) 21*, 1980, 342-354 [in Croatian].
8. Römer, Z. J. (2013). The Power of Word: Preachers in Medieval Dubrovnik. *Dubrovnik Annals*, 17 (2013), 7-79. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/>. [in English].
9. Šišak, M. (2010). Dubrovnik Republicanism and its Ideologues. *Politička misao : časopis za politologiju - Politička misao : časopis za politologiju*, 47, 5. Svibanj, 2010, 178-200. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/>. [in Croatian].
10. Vekarić, N. The (1998). Population of the Dubrovnik Republic in the Fifteenth, Sixteenth and Seventeenth Centuries. *Dubrovnik Annals* 2 (1998),7-28. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/>. [in English].